

רשימות תל אביביות

רשימות תל אביביות | תמצית עולמו הקרוע של תומרקין

תערוכת יחיד של יגאל תומרקין בגלריה חזי כהן וביקור ב"גן אבו נבוט" בשכונת אבו כביר שבו מוצבים כעשרים מפסליו

לעקוב

אברהם בלבן

11 בינואר 2022

יום שישי, שבוע שלישי של דצמבר. 11 בבוקר. גלריה חזי כהן ברחוב לילינבלום משיקה תערוכת יחיד של יגאל תומרקין שמת השנה. בגלריה כבר עשרות אנשים, אבל אלה אינם מסתירים את הפסל העומד במרכז הגלריה שכותרתו "הוא הלך בשדות, 1967". פסל מדהים. תומרקין הצליח לעשות כאן דבר שפסלים מעטים הצליחו לעשותו: לגרום לברזל לצעוק. אתה עומד מול החייל הפצוע שמכנסיו קרועים וגופו קרוע ופיו פעור ואתה שומע אותו צועק במלוא גרונו. לא פלא שגדעון עפרת, אוצר ומבקר אמנות המתמחה בתולדות האמנות הישראלית, כתב בספרו עב הכרס על תומרקין (2019) שהוא מעריך את הפסל כשני בחשיבותו בהיסטוריה של הפיסול הישראלי, לאחר "נמרוד" של יצחק דנציגר.

מעט פסלים מקומיים זכו לכל-כך הרבה תיאורים ופרשנויות. פני הפסל הם פניו המוכרים של תומרקין. האם הוא צועק מכאב? האם הוא מזהיר מפני זוועות המלחמה? האם הוא שר בשבחי המלחמה כמי שעבר שטיפת מוח לאומנית, כפי שטוען מבקר האמנות יגאל צלמונה? כך או אחרת, הפסל "הוא הלך בשדות, 1967" מבטא בעוצמה רבה תחושה שהיתה גם לי בימים ובחודשים שאחרי מלחמת ששת הימים.

קרנית תומרקין, אשתו של תומרקין, מגיעה אף היא לראות את התערוכה. אני שואל אותה לפרש הפריחה המחודשת של תומרקין דווקא לאחר מותו. למיטב זיכרוני זוהי תערוכה שלישית בארבעת

החודשים האחרונים. קרנית מהרהרת בקול, "הוא היה איש קשה, קשה לעצמו וקשה לאחרים, איש עם פיוז קצר מאוד. הוא חסם לעצמו את הדרך לגלריות". אנחנו מדברים על "הוא הלך בשדות, 1967" ואני מספר לה על חוויית 1967 שלי.

תערוכת היחיד של יגאל תומרקין בגלריה חזי כהן | צילום: אביבה עין-גיל

חזרתי כל הדרך מתעלת סואץ לרפידיים מיד עם סיום המלחמה דרך מדבר שהיה מכוסה גופות. את הכתבה הגדולה שהייתי אמור לכתוב לעיתון "במחנה" לא כתבתי. חודשים רבים אחרי המלחמה פירסמתי ב"ידיעות אחרונות" שיר שכותרתו "שיר מלחמה ראשון". הכותרת היתה אמורה לבטא את הריחוק שחשתי מהמלל האופורי שהופיע אחרי המלחמה: "אתמול בבוקר מתה / חתולת חצרנו הוותיקה. / זמן מה לא עמדו על כך גוריה / והיו מקפצים על גופה / ההולך וקר. / אשתי שלא עברה במדבר / שעל פניו פגרים כחול / היתה שקטה ועצובה".

אנחנו עומדים רגע ועוד רגע מול הפסל המטלטל הזה וממשיכים למוצגים אחרים בתערוכה. אני מספר לקרנית כי בשנים האחרונות עברתי כמה פעמים ב"גן אבו נבוט" בשכונת אבו כביר שבו מוצבים כעשרים מפסליו של תומרקין. בכל הפעמים האלה הייתי המבקר היחידי במקום. אני אוהב מאוד את הגן אבל המקום אינו נראה מזמין והגישה אליו אינה קלה. בפיה של הקרנית בשורות טובות: סביל אבו נבוט הסמוך לגן הפסלים עובר שיפוץ בימים אלה ממש והודות לו גם הגן ישופץ. בין הסביל לגן תוקם במה לאירועים שונים וממנה תצא מדרכה למרכז הגן, יוסיפו ספסלי ישיבה ועמודי תאורה והמקום כולו יהיה מאיר פנים יותר.

יום רביעי, סוף דצמבר 2021. אביה של קרנית היה נהג המשאית של קיבוץ נען ובתו נוהגת ברכבה רחב המידות בביטחון גמור בכבישי תל אביב בדרך לגן אבו נבוט. אחרי שירותה הצבאי חזרה לנען והתחתנה, אבל אחרי לידת בתה עזבה עם משפחתה את הקיבוץ. היא מספרת כי כשעבדה בתחילת שנות השבעים בגלריה גורדון התיידדה עם

תומרקין. מכל מקום, תומרקין עבר כברת דרך ארוכה של נישואין וגירושין לפני שהציע לה בראשית שנות האלפיים חיים משותפים.

גן אבו נבוט ביפו צילום: אביבה עין-גיל

איך נשמר הקשר ביניהם עד הנישואין? "יגאל סבל מפחדי נטישה איומים. ניתוק לא היה אפשרות מבחינתו". לרגע אני מופתע, מה לאיש המצ'ואיסטי הזה ולפחדי נטישה? עד שאנחנו מגיעים לגן אבו נבוט אני נזכר שגדעון עפרת, בספרו על תומרקין, עסק בפחדים האלה לא מעט בפרשנותו לפסליו המוקדמים.

אחרי תיאום מראש עם מנהל העבודה במקום אנחנו נכנסים לגן אבו נבוט המוקף כעת גדר מכל עבריו. אני יכול להבין מדוע המקום הזה קסם לתומרקין. סביל אבו נבוט נבנה בשנת 1815 על הדרך הישנה מיפו לירושלים (כיום דרך בן צבי 49), וכיפותיו ומגדליו ואבני הכורכר שלו מעניקים איזה עומק היסטורי לפסלים, שרבים מהם הולכים מאות שנים לאחור.

שמות הפסלים הפזורים בגן מלמדים על התמודדותו של תומרקין עם המורשת התרבותית האפריקאית מצד אחד והיפנית מצד שני, על משיכתו לאמנות הרנסנס ולספרות המאה העשרים. וכדרכו של תומרקין הכל עומד כאן בסימן דרמה, בסימן מתח פנימי אדיר. אופייני לכך הפסל "Macht Arbeit Frei" (האם העבודה משחררת), המתאר את הגיבור התומרקיני נמתח בין פירמידה עתיקה לגוש ברזל מפוחם (שאריות מיציקות של חברת החשמל) המרמז למשרפות המוות.

יחס אחר בין הקטבים האנושיים נמצא בפסל "שבת של מכשפות". כמו בפסלים רבים אחרים, תומרקין נשען כאן על אמן אחר שאת עבודותיו אהב. שמו של הפסל שולח יד ארוכה לציורו הנפלא של פרנסיסקו גויה "שבת המכשפות", המציג את האל פאן בדמות תיש שחור. פאן מוקף בציורו של גויה בדמויות נשים הנושאות אליו עיניים בבקשה נואשת לעזרה. בפסלו של תומרקין אפשר להבחין בגופו הגדול של התיש ובקרניו הנישאות, וכנגדו על המסילה נעים כלי נשק שונים במטרה לבלום אותו ולהשמידו.

הפסל הזה הוא תמצית עולמו הקרוע של תומרקין: מצד אחד התיש, השד, הדמון החיצוני והפנימי, מצד שני מלחמה תמידית בדמון הזה ובאלימות שהוא מפיץ סביבו. או בהקשר הרחב של יצירת תומרקין: מצד אחד משיכה אובססיבית למלחמה ולכלי המשחית שלה ומצד שני ביקורת חריפה על המלחמה ועל מחרחריה. קרנית אומרת בשקט, "תאר לך, להיוולד בגרמניה בשנת 1933 לאמא יהודייה ואבא גרמני, ובגיל שנתיים להגיע לישראל רק עם אמא. ואחר־כך בתור ילד לגלות שאביך הביולוגי הוא גרמני נוצרי וכי אחיו של האב היה טייס בחיל האוויר הגרמני במלחמת העולם השנייה. לא פלא שיש כל־כך הרבה כאב וקונפליקטים בפסלים האלה".

אחד הפסלים האהובים עלי ביותר כאן נקרא "מכונת קפקא" (בלי ספק רמיזה לנובלה הנפלאה "מושבת העונשין" מאת קפקא). קרנית מעבירה את ידה שוב ושוב על הברזל כמנסה להרגיעו.

לחצו לקבלת עדכונים בנושא:

+ ספרים

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל

© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ

אמנות

האמן והפסל חתן פרס ישראל יגאל תומרקין מת בגיל 87

תומרקין, שיצירתו כוללת אנדרטאות ופסלים הפזורים ברחבי הארץ, ציורים ורישומים, היה אמן שנוי במחלוקת שהרבה להתבטא נגד הממסד. בשנת 2004 הוא זכה בפרס ישראל לפיסול

[נעמה ריבה](#) [לעקוב](#)

12 באוגוסט 2021

האמן יגאל תומרקין, חתן פרס ישראל לשנת 2004, מת היום בגיל 87. תומרקין היה אמן רבגוני שיצירתו כללה, פרט לאנדרטאות ופסלים הפזורים ברחבי הארץ, גם ציור, רישום, גרפיקה ועיצוב במה. מבין עבודותיו המפורסמות: הפסל "הוא הלך בשדות" מ-1967, מצפור ערד מ-1968, הפסל "התרחשות" באוניברסיטת תל אביב מ-1972 ועבודתו המפורסמת ביותר — אנדרטה לשואה ולתקומה מ-1975 בכיכר רבין בתל אביב.

בנימוקי הזכייה בפרס ישראל נאמר ש"אוצר המילים האמנותי של תומרקין מגוון, הוא שולט בשפע של טכניקות אמנותיות, והוא מהחדשנים ומפורצי הדרך באמנות הישראלית. היצירות המונומנטליות שלו מוצגות באתרים ציבוריים בישראל ובעולם". הבחירה להעניק לו את הפרס עוררה מחלוקת והיו שקראו לבטל אותה. בין השאר אמר יו"ר ש"ס אז, אלי ישי, "אדם שעטף חזיר בתפילין, ואמר שכאשר רואים חרדים מבינים מדוע היתה השואה, מגיע לו אות קלון לעולם ולא פרס".

האנדרטה לשואה ולתקומה בכיכר רבין בתל אביב. עוררה מחלוקת ציבורית צילום: מוטי מילרוד

תומרקין נולד ב-1933 בעיר דרזדן בגרמניה בשם פטר מרטין גרגור היינריך הלברג. אמו, ברטה גורביץ', היתה יהודייה. אביו, השחקן והבמאי מרטין הלברג, היה נוצרי. בגיל שנתיים עלה תומרקין לארץ עם אמו לארץ ישראל ואומץ בידי אביו החורג הרצל תומרקין. ב-1952

הוא התגייס לחיל הים ואחרי הצבא עבד כשנה אצל הפסל רודי להמן בעין הוד. ב-1955 הוא נפגש עם אביו הביולוגי במזרח ברלין ועבד כתפאורן ב"ברלינר אנסמבל", התיאטרון שהקים ברטולט ברכט במזרח גרמניה.

תומרקין ייצג את ישראל בשלוש ביאנלות לאמנות — בוונציה, בסאו פאולו ובטוקיו — שלושתן בשנות ה-60. במשך השנים הוצגו תערוכות גדולות שלו במוזיאון תל אביב, במוזיאון ישראל בירושלים ובמוזיאון היהודי בניו יורק. העבודות שלו נכללות באוספים פרטיים ובאוספי מוזיאונים, ומוצגות במרחבים הציבוריים בברלין בגרמניה ובהאקונה ביפן.

לפי טקסט שכתב וליווה תערוכה רטרופרספקטיבית שלו ב-1992 במוזיאון תל אביב, הוא חזר לישראל ב-1956 ונפעם מפיסול המתכת של גונזלס וסזאר הצעיר. "אני אוהב גרוטאות, שיירים של טכנולוגיה מעידן המכונה הראשון, המספרים סיפורים הנוגעים לחברה ולהיסטוריה", הוא כתב. בסוף קיץ 1956, בהשראת הפסל יצחק דנציגר, הוא בנה את פסל הברזל הראשון — שני ינשופים יושבים זה על זה כסמל לאתונה, לחוכמה — "למועדון 'המדורה' שבו נפגשת הבוהמה התל-אביבית".

גן אבו נבוט בתל אביב, שמציג כמה מפסליו של תומרקין צילום: יאיר טלמור

בשנות ה-60 נהפך לאמן מחאה והתחיל לפסל בנשק. "זה חומר נפלא", כתב עליו, "החומר מאבד את הפונקציה המקורית, המקלע אינו יורה. נוצרת מציאות חדשה". חוקר האמנות והאוצר גדעון עפרת כתב על תומרקין בכתב העת "עת-מול", שמראשית דרכו הפתיע והיה חריג באמנות הישראלית. "ביצירות שלו שלטו קורבן, הרס ומוות ואלו הסגירו אמן זועם, אלים, אנגוניסטי, משמע אוונגרדי".

העשייה שלו הושפעה במשך השנים מארץ הולדתו. באמצע שנות ה-80 טייל לאורך חומת ברלין וכתב על הביקור: "אני חושב על ערים חצויות ושונאות — ברלין, ביירות, בלפסט וירושלים. במוחי נוצרים פסלים העשויים שני חלקים. האחד תלוי מעל ומנגד לו, על הרצפה, האחר, וכבל מחבר ביניהם".

תומרקין, "הוא הלך בשדות", 1967 צילום: אביעד בר נס

העבודות שלו עוררו פעמים רבות תרעומת. בספר "תומרקין" שיצא ב-1981 בהוצאת מסדה הוקדש לנושא פרק תחת הכותרת: "פסלי מריבה". על אנדרטת השואה נמתחה ביקורת לפני שהוצבה. כך למשל נכתב במאמר מערכת של "הארץ" במארס 1973 שתומרקין משנה את סגנונו אחת לכמה שנים ולכן הליך בחירת עיצוב האנדרטה צריך להיות דמוקרטי יותר. "אין להשלים עם כך שהחלטה בעניין זה תתקבל בחדרי חדרים. היה צריך להודיע על כך ברבים ולערוך תערוכה של ההצעות שהוגשו". לאחר שהוצב הפסל הוא נהפך לשנוי במחלוקת. ח"כ יוסף תמיר אמר "האנדרטה מוצבת בכיכר כגוף יתום. אין בה ניצוץ הזדהות עם הנושא שלשמו הוקמה. היא מצטיינת בחוסר טעם".

גם הפסל באוניברסיטת תל אביב עורר כעס. סטודנטים ומרצים יצאו נגדו וטענו שנגזלה מהם פיסת דשא. תומרקין כינה אותם בתגובה "חנוונים". בהמשך היו גם שחיבלו בפסל. מבקר האמנות רן שחורי טען שהגסות של הפסל היא העניין בו וכתב "הפסל כולו נוכחות. הוא גס ומכוער ובכך טמונים כוחו ועוצמת ביטויו האמנותי". גם משר הביטחון משה דיין קיבל תומרקין שבחים. על אנדרטת בקעת הירדן כתב לו דיין ב-1972 של"אנדרטה יש תנופה רבה, אבל לא וולגרית וכן החלקים הלבנים בה משרים אווירת שלווה חגיגית".

לאחר מלחמת יום הכיפורים, שבה שירת ככתב־צלם צבאי, הציג תומרקין תערוכה בביתן הלנה רובינשטיין בתל אביב שמבוססת על הקרבות ובה הוצגו עבודות כמו "טנקים ורודים וסוסים ירוקים" ו"אריק מלך ישראל". הוא אמר שהוא רוצה להציג את המלחמה כאבסורד זוועתי, כמחלה. "עם זאת, אין זו מחאה. אני לא מאמין בחינוך על ידי אמנות".

ב-1984 שלח מכתב ליו"ר מועצת יש"ע אליקים העצני ועל המעטפה כתב: "לכבוד עו"ד אליקים העצני, KZ קריית ארבע ליד חברון הגדה המערבית", כשהוא מתכוון לכך שהאותיות KZ, שהופיעו על המעטפה, מסמנות מחנה ריכוז. תומרקין נתבע על כך ותחילה

הורשע, אך לבסוף זוכה ב-1989 בידי שופטי בית המשפט העליון. השופט יעקב מלץ כתב "אין דיבתו של אדם יוצאת רעה אם מייחסים לו את היותו כלוא במחנה ריכוז".

בראיון ל"גלובס" ב-2003 אמר "עמדתי אנטי-התנחלותית. אם הברירה היא בין להתפשר על מקום או לחיות על החרב אני בעד ההתפשרות. אין כאן אף אחד חזק באמת. אנו הולכים ומתנוונים תרבותית, תעשייתית, צבאית בזמן שהערבים משיגים אותנו. אני חושב שברגע שניפטר מהמשיחיות ומהדת הכל יסתדר".

ב-2009 הוצגה תערוכה שלו בגלריות אופאל וזיסמן בתל אביב ושנתיים לאחר מכן בגלריה חזי כהן בעיר. היה אפשר להיחשף בהן למכלול יצירתו רב העוצמה, לאסמבלז'ים טעונים וקודרים כמו "הבעיה הארמנית כבר לא קיימת" מ-1986 או "שדה הדם" מ-1983; לפסלים מוקדמים יחסית כמו "לידה לא טבעית" מ-1959 ו"אסטרו דוגמן" מ-1968. בנוסף, בתערוכות הוצגו עבודות מחווה ליצירותיהם של ואן גוך, דירר ודושאן.

בימים אלו מוצג פסל של תומרקין בתערוכה "פקעת", שנפתחה השבוע במוזיאון תל אביב. מדובר בתערוכה שמציגה יצירות שנרכשו לאחרונה על ידי המוזיאון. הפסל הוא "מי רוצה אותו" משנות התשעים, עשוי ברזל יצוק, עץ וציקת ברונזה צבועה. בטקסט שמלווה את היצירה נכתב ש"ראשים העסיקו את יגאל תומרקין מאז ומתמיד, והם מלווים את מכלול יצירתו מראשיתה: ממחווה לאישים בהיסטוריה ולאמנים נערצים מתחומי הספרות, המוזיקה והאמנות הפלסטית, דרך עבודות מחאה ועד דיוקנאות עצמיים. בפסל 'מי רוצה אותו', המעלה על הדעת טוטם או אובליסק, תומרקין מחבר את ההווה (שנות התשעים של המאה העשרים), בדמות מוט ברזל יצוק ואלמנט עץ מעובד, לנושא המעסיק אותו מימיו הראשונים כאמן – יציקת דיוקנו. פניו מתוארות בפה פעור, צהוב, משמיע זעקה על הווה קשה וכואב".

הפסל "מי רוצה אותו", מתוך התערוכה "פקעת" במוזיאון תל אביב צילום: מוזיאון תל אביב

בנוסף לפסל של תומרקין, מוזיאון תל אביב רכש גם את היצירה "תומרקין" של האמן גבי קריכלי, שהתגורר בין השנים 2011-2018

במתחם בזק ברחוב בן־צבי, שסמוך לגן הפסלים של תומרקין. "גן הפסלים הפך עם השנים לאחד המקומות האהובים עליי, בטיוליי עם כלבתי. בין העבודות ניצבת פירמידה צהובה, טלאי צהוב תלת־ממדי ובה פתח של כבשן גרמני. אל פתח הכבשן מובילה מסילת רכבת, ועליה קרון שעליו מונחת גופה, יציקת גוף של תומרקין. יצא לי לחשוב הרבה על המקום שבו אדם נמצא בכדי להשתמש בעצמו כחלק בלתי נפרד מהאתוס היהודי", כתב קריכלי על היצירה. בעקבות השהות במקום, הוא יצר תבנית לפנים של תומרקין אליה יצק פוליאוריתן.

ציור הקיר של תומרקין בתיכון עירוני ה' בתל אביב צילום: שי פרקש סטודיו תכלת

עוד התפתחות שאירעה לאחרונה, היא שיקום של ציור קיר של תומרקין מ-1965 בתיכון עירוני ה' בתל אביב. את הציור שיקמו סטודיו "תכלת". "זה ציור מופרע לחלוטין", אומר שי פרקש, מבעלי הסטודיו. "זה אחד הגרפיטיז הראשונים בארץ ששילמו עליו בכסף ציבורי. הציור מורכב ממין שמש במרכז וערבוביה של שמיים ומים. וגם היו עליו חריטות. מה שקרה במשך השנים, זה שהתלמידים גירדו וקשקשו וכשהגענו לשקם את הציור, היינו צריכים להוריד ממנו בערך מאה קשקושים של תלמידים. מצאנו תמונה של העבודה מלפני כ-40 שנה ואז ראינו את התמונה נקייה וידענו מה שייך לתומרקין ומה לא. זו עבודה שלא ממש נחקרה, רק אשתו לשעבר, נעמה, הכירה אותה. סיימנו לפני שבועיים והיא מצטרפת לעבודה נוספת שלו בבית הספר".

תומרקין הותיר אחריו אישה, בת ושני בנים.

אמנות

מותו של יגאל תומרקין: "אי אפשר לדמיין את האמנות הישראלית בלעדיו"

הפסלים שלו סיפרו סיפור תמידי על גיבור המצוי במלחמה קיומית, הוא נכח בכל מקום, צרך תרבות ללא הרף, סבל מקנאה עזה והיה איש אהוב, גם כשהיה "בלתי נסבל". עולם האמנות סופד ליגאל תומרקין

לעקוב

נעמה ריבה

12 באוגוסט 2021

האמן יגאל תומרקין, חתן פרס ישראל לשנת 2004, מת היום בגיל 87. תומרקין היה אמן רבגוני שיצירתו כללה, פרט לאנדרטאות ופסלים הפזורים ברחבי הארץ, גם ציור, רישום, גרפיקה ועיצוב במה. מבין עבודותיו המפורסמות: הפסל "הוא הלך בשדות" מ-1967, מצפור ערד מ-1968, הפסל "התרחשות" באוניברסיטת תל אביב מ-1972 ועבודתו המפורסמת ביותר — אנדרטה לשואה ולתקומה מ-1975 בכיכר רבין בתל אביב.

"באמנות הישראלית היו וישנם עדיין הרבה אמנים טובים, אבל יש מעט מאד אמנים שאפשר להגיד עליהם שאם יוציאו אותם מהמבנה התרבותי, המבנה יקרוס. תומרקין הוא כזה", ספד לתומרקין האמן הוותיק יאיר גרבוז. "הוא עמוד מאוד משמעותי ואי אפשר לדמיין את האמנות הישראלית בלעדיו. הגעתו לארץ היתה מהפכה באמנות המקומית, הוא הביא אטמוספירה לגמרי אחרת. הוא בא מפרץ עם רוח נסערת. מעבר לעשייה האמנותית, הוא היה איש ספר וחובב מוסיקה וקולנוע בצורה בלתי רגילה. הוא חלק מדור שהיוצרים בו, בכל התחומים, היו קהל של זה לזה. הרבה פעמים נוצרו יריבויות, אבל יריב זה גם סוג של קהל ובוודאי לא מייצרים את המודל הזה בימינו. הוא היה מודל. זה משהו שנעלם. הוא היה למשל ניגש לממסד ואומר להם לשים פסלים במרחב הציבורי. לא היה עוד מישהו בקליבר הזה".

האוצר הוותיק יונה פישר, מזכיר שהיה הראשון לאצור תערוכה של תומרקין בארץ, טרם הקמתו של מוזיאון ישראל: "זה היה בבית הנכות בצלאל — תערוכה מהפכנית של כשלושים תבליטים שנתלו מהתקרה. הכרתי את תומרקין בפריז, התקשרתי אליו כשהייתי שם ופגשתי אותו גם באמסטרדם. הוא היה עובר מגלריה לגלריה בפריז כדי שיציגו אותו. בהמשך עבר לאמסטרדם ועיצב תפאורה להצגה 'טאנחליין' של המחזאי הארי מוליק, ואז עבר לברלין, שם עיצב תפאורות ב'ברלינר אנסמבל', התיאטרון שהקים ברטולט ברכט".

"הגעתו לארץ היתה מהפכה באמנות המקומית, הוא הביא אטמוספירה לגמרי אחרת. הוא בא מפריז עם רוח נסערת. מעבר לעשייה האמנותית, הוא היה איש ספר וחובב מוסיקה וקולנוע בצורה בלתי רגילה"
יאיר גרבוז

על השנים הראשונות שלו בארץ מספר פישר ש"הפעילות שלו לא ידעה גבול. הוא היה מתרוצץ בכל מקום. מפרסם טקסטים, נוסע ברחבי העולם, מציב פסלים במרחבים ציבוריים. אני ממשיך להתבונן בפסלים שלו. לפני שבועיים או שלושה ראיתי שוב את הפסלים הענקיים שלו בקיבוץ ברעם וגם לפני כשעה עברתי ליד האנדרטה בכיכר רבין ונזכרתי בוויכוח נוקב סביב הקמתה. ועדת המשתתפים שדנה בהצעה של תומרקין לאנדרטה, לא הצליחה להגיע להחלטה. הוצע לפנות לוויילס סנדברג, היועץ האמנותי של מוזיאון ישראל, והוא חייב את הקמת האנדרטה.

יאיר גרבוז. צילום: עופר זקנין

"תומרקין הושפע מהפסל הקטלוני אנטוני טאפייס — הייחוד בפיסול שלו הוא שהוא סיפר סיפור. עשיתי איתו גם תערוכה גדולה במוזיאון ישראל לאחר מלחמת ששת הימים. אלה היו פסלים בעקבות המלחמה. הוא היה האמן הפוליטי הראשון שהגיב לכיבוש. אם משווים אותו לעוד אמן פוליטי, אז היתה יריבות גדולה בינו לדני קרוון. תומרקין

היה קנאי, הוא קינא בכל דבר שזז. הוא הרגיש שאם מציגים אחר ולא אותו אז מנשלים אותו".

כוח טבע

"אחד מחשובי האמנים שחיו כאן. פורץ דרך ששינה את פני האמנות הישראלית כשהביא אליה בשנות השישים נוסחי אמנות שלא היו ידועים כאן", אומר יגאל צלמונה, היסטוריון אמנות ואוצר ראשי לשעבר של מוזיאון ישראל, שהכיר את תומרקין שנים רבות. "הוא קידם את הביטוי האינדיבידואליסטי של היחיד מול ה'יחד' הישראלי הדביק. תומרקין היה הומניסט, איש רנסנס, משכיל ואיש של טקסטים ולא רק של דימויים. כותב מרתק, אדם לומד, סקרן ללא שובע ביחס לכל תרבויות העולם. הוא הפך את האלימות, המלחמה והמוות ליסודות פיוטיים מרכזיים של החיים והתרבות שלו ובכך מיצה איזו חוויה ישראלית בסיסית. כל חייו היו מלחמה אחת ארוכה מתוך תחושת אחריות אישית וציבורית. הוא הזדהה עם דמות הנביא, שרוצה להביא לתיקון העולם על אף הבוז וההתנגדות של העולם. הוא נהנה מעצם ההתרסה והקונפליקט. היה אדם קשה ותובעני, כמעט אכזר לפעמים, אבל תמיד אמיץ, חכם, נדיב ומצחיק. הוא היה כמו הר, כמו כוח טבע, עם נוכחות כמעט בלתי פוסקת באמנות, בתקשורת, ברכילות. אהבתי אותו מאוד גם כשהיה בלתי נסבל לפעמים. הוא חסר כבר שנים רבות".

"הוא הפך את האלימות, המלחמה והמוות ליסודות פיוטיים מרכזיים של החיים והתרבות שלו ובכך מיצה איזו חוויה ישראלית בסיסית. כל חייו היו מלחמה אחת ארוכה מתוך תחושת אחריות אישית וציבורית. הוא הזדהה עם דמות הנביא, שרוצה להביא לתיקון העולם על אף הבוז וההתנגדות של העולם"
יגאל צלמונה

מעין נבו, מרכזת פרויקטים ואמנותיים ואחראית על הפיסול במרחב העירוני בתל אביב, מספרת: "באוניברסיטת תל אביב היה לי קורס של

ד"ר דיוויד גרייבס והוא סקר גאונות באמנות והסביר על הקריטריונים. אני בחרתי בתומרקין. מבחינתי הוא היה גאון. הוא אחראי על אחד מהאייקונים הכי חשוב בתל אביב — אנדרטת השואה בכיכר רבין. יש לו עשרות פסלים בעיר. בגן אבו נבוט בדרום העיר יש 18 פסלים שלו בגן פסלים, ושיפצנו אותם בשנים האחרונות. בפסלים שלו רב הנסתר על הגלוי — הוא היה לוקח המון דברים מהתרבות ומכניס אותם לפסלים. לא תמיד קל לראות את זה ממבט ראשון, השימוש שלו בברזל ובצבעי הייסוד מאוד משמעותי וכך גם ההתייחסויות שלו לאנשי תרבות כמו ואן גוך, קפקא, ולטר בנימין ולכל המורשת התרבותית שלנו".

פסלים של תומרקין בגן הלאומי כוכב הירדן צילום: גיל אליהו

"אני חושבת עליו כלוויתן הגדול של האמנות הישראלית", אומרת דלית מתתיהו, אוצרת אמנות ישראלית במוזיאון תל אביב. "נוכחות פיסולית ואישיותית רבה וגדולת ממדים, כמו גם חיית מעמקים ששטה בטבעיות בתוככי התרבות המערבית. תומרקין היה אמן ואדם של מחוות גדולות ונחרצות, של האמת שאין בלתי. במובן זה, מותו הוא גם חתימה מובהקת של תקופה, בלא מעט מובנים והקשרים. יצירתו אפית במהותה, כשדיוקנו העצמי שימש לא פעם לייצוג דמותו של הגיבור המצוי תמיד במלחמה קיומית. הוא הלך בשדות, ונקשר אל התורן בסערה ומת מיתות משונות".

שר התרבות והספורט, חילי טרופר מסר: "האמן יגאל תומרקין, שהיה ממובילי תחום הפיסול והציור בישראל, הלך היום לעולמו והותיר אחריו יצירות שיישארו כעדות ניצחת לכשרונו, אחרי עשרות שנים של עבודה ענפה. משתתף בצער המשפחה".

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

פרידה

"המלחמה עוברת ביצירתי, דומה שלעולם לא אשתחרר ממנה"

פסל של תומרקין במושב בורגתא שבעמק חפר (צילום: מיכאל יעקובסון)

הוא פיסל וצייר וכתב ואייר ודיבר: יגאל תומרקין הותיר אחריו, בשישה עשורים של עשייה בלתי פוסקת, גוף יצירה מגוון בתוכנו ועשיר בהיקפו, שאין לו אח ורע באמנות הישראלית | פרידה מבכיר אמני ישראל

כיר האמנים בישראל וחתן פרס ישראל, יגאל תומרקין, מת אתמול (חמישי) בביתו בגיל 87. ששה עשורים של עשייה בלתי פוסקת הותירו אחריהם גוף יצירה מגוון בתוכנו ועשיר בהיקפו, שאין לו אח ורע באמנות הישראלית.

הוא נולד בשם פטר מרטין גרגור היינריך הלברג ב-1933 בגרמניה, לאם יהודייה ולאב נוצרי. לאחר שהוריו נפרדו היגר עם אמו בהיותו בן שנתיים לארץ-ישראל, בה אמו פגשה את הרצל תומרקין והמשפחה השתכנה בתל אביב, העיר שבה חי ופעל מרבית שנות חייו.

Advertisement

לאחר שחרורו משירותו הצבאי בחיל הים, פנה ללמוד אמנות אצל הפסל רודי להמן, בחירה שהעידה כבר משלב מוקדם על דרכו הלא שגרתית. הוא העדיף שלא ללמוד אצל בכירי המורים בשעתו בארץ כמו אהרן אבני, דב פייגין ויחזקאל שטרייכמן שפעלו בתל אביב, אלא בחר לנדוד לכפר האמנים עין-הוד ולבסס את הכשרתו המקצועית אצל אמן שכמוהו נולד לבני דת אחרת, אך יותר מכל שלט במסורת הציור האירופאית.

תקופה קצרה עבד כתפאורן בתיאטרון של המחזאי הנודע ברטולט ברכט בברלין המזרחית. לאחר שנדד כמה שנים במערב אירופה, שב ב-1960 לישראל והחל בעשייה פורייה. שנות ה-60 היו שנים של חיפוש דרך, אך עם זאת גם שנות השיא ביצירתו. ב-1964 נבחר להציג במשותף עם אריה ארוך ולאה ניקל בביתן הישראלי בביאנלה לאמנות בוונציה, ושלוש שנים לאחר מכן במשותף עם אביגדור אריכא בביאנלה לאמנות בסאו פאולו.

ב-1967 יצר את הפסל "הוא הלך בשדות", בו נשקפת דמותו כפוחלץ פעור פה וקרביים שמהם נשלפים כלי נשק, מכנסיו מופשלים כשאיבר מינו מדלדל באין אונות, ועיניו מכוסות במשקפיים

הוא הלך בשדות (1967). מתריס כנגד המיתוס (צילום: יאיר טלמור)

שמו של הפסל מתייחס לספרו הקאנוני של משה שמיר, שהעלה על נס את דמותו של הצבר המוסר נפשו על הגנת הארץ, בעוד הדמות שמציג תומרקין, כנביא העומד בשער העיר, מתריסה כנגד המיתוס ומזהירה ברגע קריטי בתולדות מדינת ישראל, מפני איבוד הדעת ושקיעה אולי בלתי נמנעת.

דימונה, בקעת הירדן, קרית שמונה

כבר בשלב מוקדם בחר תומרקין לפרוץ עם אמנותו אל מחוץ לכותלי המוזיאונים והגלריות, שלא עמדו בקצב היצירה שלו, שמילא תערוכות בזו אחר זו, והוא החל לשלב את פסליו במרחב הציבורי. בכניסה לדימונה הציב פסל בטון ופלדה המתנשא לגובה רב. בבקעת הירדן הציב פסל פלדה דמוי כלי נשק עצום ממדים המכוון כלפי השמיים. האגדה מספרת כי עם הצבת הפסל באתר, נבהלו הירדנים וחשדו כי מדובר בנשק סודי שישראל מכוונת אליהם. לעומת אלה, בכניסה לקרית שמונה הציב שלושה טנקים שאותם צבע בשלושת צבעי היסוד, והם נראים כמו מתקני שעשועים.

Advertisement

אנדרטת הבקעה (1972), פסל של תומרקין סמוך למושב פצאל בבקעת הירדן. לפי האגדה, הירדנים חשבו שמדובר
בנשק סודי (צילום: לע"מ)

ביג צ'יף (1968). טנקים בצבעי היסוד, פסל של תומרקין בכניסה לקרית שמונה (צילום: מיכאל יעקובסון)

המיקומים המרהיבים שבהם שילב את יצירותיו, היו יותר מכל תוצאה של כוחו לשכנע את מקבלי ההחלטות להעניק לו את האפשרות ליצור ולחשוף את עבודותיו לציבור ללא כל מתווך. בכיכר רבין הציב פירמידת פלדה הפוכה כ"אנדרטה לשואה ולתקומה", ובמרכז קמפוס אוניברסיטת תל אביב יצר פסל בטון מורכב המקבל את פני הבאים לקמפוס.

אנדרטת השואה (1964-1965) שיצר תומרקין בכיכר רבין בתל אביב (צילום: לע"מ)

"התרחשויות" (1972), פסל של תומרקין באוניברסיטת תל אביב (צילום: לע"מ)

בקצה "טיילת מואב" שבערד הציב את הפסל הסביבתי הראשון שהוקם בישראל (תומרקין העדיף לכנותו פיסול חוץ, בטענה שכל פסל מתייחס לסביבתו). מהלך דומה ליווה את יצירתם של פסלים כמו דני קרוון ויחיאל שמי.

מהמצפור שיצר תומרקין בערד נשקף נוף מדבר יהודה, כפי שלא נשקף מאף מצפה אחר בארץ. לפני שנים אחדות הפסל, שהיה מבטון חשוף, נצבע באופן אבסורדי, ומתוך מניעים לאומניים, בצבעי כחול ולבן.

מצפור ערד (1962–1968), פסל של תומרקין בקצה טיילת מואב בערד. הפסל הסביבתי הראשון בישראל (צילום: מיכאל יעקובסון)

גם גני פסלים יצר תומרקין, כמו זה שהקים בחולון בסמוך לספרייה העירונית, בגן הלאומי "כוכב הירדן" ובדרך בן-צבי בדרום תל אביב. עבודות נוספות ניתן למצוא באיי-תנועה שבמרכזי דרכים, גנים ציבוריים, בקיבוצים, מושבים, עיירות וערים, מוסדות חינוך, תרבות ואקדמיה, בבסיסי צבא, וגם כמובן במוזיאונים, משרדים ובתים פרטיים.

פרט מפסל של תומרקין בגן הפסלים כוכב הירדן (צילום: מיכאל יעקובסון)

פסל של תומרקין בגן הפסלים כוכב הירדן (צילום: מיכאל יעקובסון)

חלק מיצירותיו נבחרו להתנוסס על בולים שאותם הנפיק השירות הבולאי. תומרקין לא הסתפק בכך, ודאג שגם דמותו שלו תתנוסס על בול, כשהוציא סדרה מוגבלת באמצעות שירות מיוחד שהציעה רשות הדואר לפני 15 שנה.

בול שיצר תומרקין עם תמונתו (צילום: מיכאל יעקובסון)

"חובה עלינו להמשיך ולקוות, להמשיך ולעשות למען המקרים הבודדים, אשר למענם כדאי המאמץ העצום להוציא את האמנות מהמוזיאון אל הרחוב ואל הנוף", הכריז במאמר שפרסם ב-1966 בכתב העת "ארכיטקטורה". האדריכלות היתה קרובה לליבו. "הפסלים שלי הם ארכיטקטורה לא פונקציונאלית, פיוטית. זה קרוב-רחוק של הארכיטקטורה", אמר לי בראיון שערכתי עמו ב-2006 ופורסם מאוחר יותר בקטלוג "יובל למצפור ערד".

צלקות המלחמה

תומרקין קשר יחסים מקצועיים ואינטלקטואליים עם בכירי האדריכלים, ובראשם האדריכל אבא אלחנני, שעמו שיתף פעולה בכמה הזדמנויות. יוצא דופן הוא פסל הבטון צבוע הזהב שהציב בשנות ה-60 בשיכונים ברחוב כורש בירושלים, שאותם תכנן אלחנני בצמוד לגבול בין ישראל לירדן, כיום בסמוך לכיכר צה"ל בירושלים, ומיועדים להריסה.

"עמדה", פסל של תומרקין בשכונה בירושלים, כיום סמוך לרחוב צה"ל (צילום: מיכאל יעקובסון)

"הראשון כמדומה, שניסה להתמודד באמצעות האמנות עם חוויות המלחמה, או לפחות הראשון שיוצא בפומבי עם נסיונותיו, הוא יגאל תומרקין", קבעה עדית זרטל, היסטוריונית וחוקרת תרבות, במאמר שפרסמה ב'דבר' עם פתיחת תערוכה של האמן שהתקיימה במוזיאון תל אביב, חודשים ספורים לאחר שתמה מלחמת יום הכיפורים.

"המלחמה עוברת ביצירתי", כתב תומרקין בטקסט שליווה את התערוכה, "דומה שלעולם לא אשתחרר ממנה. זאת לא מחאה, זו תגובה למצב כפוי כדיבוק". באמצעות יצירתו הוא הביא אל הציבור הרחב את מוראות המלחמה, כמו ביקש לכבוש את דעת הקהל למען השלום, ומפליא עד כמה עדכניים דבריו גם היום. "ישראל מאז היווצרה, חיה ברמייה ומציאות זו משאירה צלקות בל תימחנה ביושביה. אינך יכול לברוח מהמלחמה, אתה חי במלחמה, אתה אוכל במלחמה, אתה שותה מלחמה עם הקפה של הבוקר, אתה הולך לישון עמה במהדורת החדשות של הלילה".

לרוב נשמע תומרקין מאוכזב לנוכח שקיעתה של החברה הישראלית. "היום אם אני מביט לימין ולשמאל, להר או לגיא, לים או למדבר, אני רואה את אותו דבר: וילה עם שפריץ, מלון מתנשא, שיכון מצופה אבן בירושלים ובקרמיקה מכוערת באזורים אחרים", כתב בסיום ספרו "בניין הארץ" (1988). "איני יכול עוד לשאול: היכן התבונה? התרבות האורבנית? כי לא יבינו. אוכל לקבוע את שאמר לה-קורבוזייה בשנת 1925: 'עיניים להם ולא יראו'".

עיצוב במה, כתיבה, איור ספרי ילדים

אין כמעט טכניקה שבה לא התנסה, לרבות תחומים הנוגעים באמנות כמו עיצוב במה, כתיבת מאמרים וספרים ואיור ספרי ילדים. הוא הציג אינספור תערוכות בגלריות ובמוזאונים בארץ ובעולם. הוא זכה לפרסום בינלאומי בזכות עשייתו האמנותית. כך גם בישראל, אלא שדעתנותו שאותה הביע כמעט בכל תחום ונושא, והניסוחים החדים, שלא פעם היו בוטים, הקנו לו פרסום של מבקר חסר גבולות.

ידענותו בתחומי האמנות קנתה לעצמה גם היא שם. מעטים האמנים ששלטו בתולדות האמנות כפי שתומרקין למד להכיר בשקדנות ובסקרנות אין קץ – ידע שאותו נהג לצטט לא פעם ביצירותיו כמו גם בספריו ובדבריו. תומרקין הכיר היטב גם את הארץ על פינותיה הנסתרות, והיה רגיש לציבור כמו גם לאירועים היסטוריים, שגם אלה תפסו מקום נכבד ביצירותיו.

כזה היה תומרקין, שפרץ מוסכמות וסלל את דרכו כמעט במקביל לעשייה הכללית של האמנות הישראלית. ככזה לא היה השתייך לאחת מקבוצות האמנים שפעלו כאן, ועם זאת זכה להערכה יוצאת דופן מצד עמיתיו. איש רנסאנס אמיתי.

יגאל תומרקין בטקס קבלת פרס ישראל בתיאטרון ירושלים, 2004. לא השתייך לאף קבוצת אמנים, וזכה להערכה יוצאת דופן (צילום: לע"מ)

נקודה אופטימיות הקשורה ליצירתו אפשר למצוא, כשהושלמה בשבוע שעבר עבודת חידוש ציור הקיר (היחיד) שיצר תומרקין ב-1965 בתיכון עירוני ה' בתל אביב. בימים הקרובים יקבלו

אותה התלמידים שישבו לבית הספר בצבעים עזים כפי שהיה במקור. גם אם דמותו מעט כהתה בעשורים האחרונים, עדיין נוכחותו של יצירותיו במרחב הציבורי, בהיקף כה רחב ומגוון, מותירות את מעמדו ניכר לעין כל.

חידוש ציור הקיר של תומרקין 'ידי האמן' בתיכון עירוני ה' בתל אביב (צילום: מיכאל יעקובסון)

ידי האמן, ציור הקיר היחיד של יגאל תומרקין, על קיר תיכון עירוני ה' בתל אביב. חידושו הסתיים שבוע לפני מותו (צילום: מיכאל יעקובסון)

הלוויה של תומרקין תתקיים היום (שישי) ב-15:30 בקיבוץ נען, בבית גלילי. טקס הקבורה יחל בשעה 16:30 בבית הקברות בקיבוץ.

תגיות: פרידה / תרבות

Advertisement

אמנות

הפגישה הראשונה שלי עם הפה הגדול של תומרקין

תומרקין בסטודיו שלו עם מסכת פניו, 2014 צילום: איל יצהר

יגאל תומרקין, שמת בשבוע שעבר בגיל 87, לא חשש לשחוט פרות קדושות, העליב קולגות ופגע בציבורים שלמים. למרות זאת הוא זכה בכל הפרסים החשובים ופסליו מוצבים ברחבי הארץ. הוא היה ויישאר אמן שאי אפשר להישאר אדיש לעוצמה החומרית, לעושר התרבותי ולביקורת הפוליטית שבקעו מעבודותיו

לעקוב

גלעד מלצר

14 באוגוסט 2021

את יגאל תומרקין פגשתי רק פעם אחת. כשהצעתי לשרה ברייטברג-סמל, כשהיתה העורכת הראשית של כתב העת "סטודיו", מדור בשם "1:1" שבו אמנית, משורר, אוצרת, ידברו על יצירת אמנות אחת שמשמעותית בשבילם, היא מיד הציעה שהוא יהיה הראשון. "תמיד יש לו משהו להגיד", אמרה, "ומצבו לא מי יודע מה". זה היה בשנת 2000. ברייטברג-סמל צדקה פעמיים. כרגיל היה לו מה לומר, ומצבו הפיזי אכן לא היה מזהיר. על הפה הגדול, המפורסם, הוא שמר עוד שנים רבות, וגם, איכשהו, על עצמו עד שבשנים האחרונות חלה. ביום חמישי האחרון, בגיל 87, מת.

הואיל והייתי חדש בארץ, הוא בירר מאין באתי. כשהבין שמניו־יורק, גידף כל דבר אמריקאי. זה היה פתיח לכתישות וקטילות של כל דבר שבאופן ישיר, עקיף, או בכלל לא היה קשור לאמריקה. כולל אמנים ישראלים. טלוויזיה. מיליטריזם. מוזיקה. אחרי שסיים לנשוף ולרטון הבהיר שהבחירה שלו זה "הציורים השחורים" שצייר פרנצ'סקו גויה בין השנים 1819–1823 ב"בית החרש", חווה בפאתי מדריד. "אצל גויה אני מוצא המשך של האקספרסיוניזם החיובי שאני כל כך אוהב", הסביר ומיד עבר לעלבונות, "אצל גויה זה לא נוטה לאינפנטיליות, כמו למשל באקספרסיוניזם הגרמני שאינו מדבר אלי". תומרקין קלאסי. אקספרסיוניזם חיובי ואינפנטיליות אלימה כרוכים יחד, או נכון יותר מולחמים, נאבקים, מתפרצים לכל הרוחות.

"אותו זבל פואטי"

כשכל האמנים בישראל הצעירה המשיכו לעלות לרגל לפריז, תומרקין נסע דווקא לגרמניה שם נולד באוקטובר 1933, ועוד למזרח. ראשית, כדי לסגור חשבונות עם אביו הביולוגי שנטש אותו ואת אמו. שנית, הוא החל לעצב תפאורות ל"ברלין אנסמבל", להקת התיאטרון האוונגרדית של המחזאי־במאי ברטולט ברכט. אם המורה שלו בעין הוד, רודי להמן, לימד אותו פיסול ואת המינונים שבין פיגורציה לסימבוליקה, בין ריאליזם למיתוס, ברכט — אחת ההשפעות המרכזיות על יצירתו — שיחרר אצלו את התשוקה לטוטאליות, ללכת בגדולות. פה גם הסתכמה החניכה שלו. לטוב ולרע תומרקין היה ונותר אוטודידקט. האוניברסיטה שלו היתה התרבות המערבית, שממנה ינק, ולרשימת הגדולים שלה רצה להצטרף במלוא הקיטור והאגו. "אמנות היא לעולם עכשווית", טען, ו"היא סגמנט מתוך היסטוריה שמתחילה בעבר, המתכנסת אל תוך ההווה, ובהכרח ממשיכה אל תוך העתיד".

**תומרקין, שנודע לשמצה גם בשל המאצ'ואיזם הגס,
ידע להציג גבריות שהיא אלימה ומכוערת, אבל גם
פגיעה, מסורסת, מושפלת**

"הוא הלך בשדות", 1967. לא צבר גאה אלא חייל מדמם צילום: אביעד בר נס

המחוות, הרגשות, הריבים, העלבונות, השינויים — אצל תומרקין הכל היה בגדול. כך היה מהרגע שנחת בארץ חזרה ב-1960 וכעבור שנה הציג בירושלים פסלים ותבליטים המורכבים מחומרים ואובייקטים שונים, "האסמבלאזים", אותו זבל פואטי שלא היה ידוע ומקובל בארץ של האבסטרקט הלירי, כפי שלימים סיכם את הרגע. למשל ב"פאניקה אודות מכנסיים", הוא טבל בפוליאסטר את מכנסי העבודה, סמל ההתיישבות הציונית העובדת, צבע אותם בשחור ובאדום, הדביק לבד שעליו הוסיף צלבים, טביעות כף ידו ואותיות משבלונה. והנה, אותו אקספרסיוניזם גרמני מושמץ פוגש את הפופ האמריקאי רחמנא ליצלן, ציורי מערות ולאורך כל הדרך איקונוגרפיה נוצרית. תומרקין היה האמן הישראלי הכי נוצרי.

גם כשהוא ניתץ אתוסים ומיתוסים, הוא עשה זאת לגדולים ביותר. כמה חודשים אחרי מלחמת ששת הימים, כשכל הארץ בשיאה של אורגזמת ניצחון, הוא הציג את "הוא הלך בשדות". את מקומו של אורי יפה הבלורית, גיבור הרומן של משה שמיר (שאת כותרתו קיבל משורה בשיר של נתן אלתרמן) תופסת דמות חיל צרוב ומדמם, כולו מורכב מגרוטאות נשק, רובים גדועים מזדקרים מגופו המושחת, ולשונו משתרבת בהתרסה. תומרקין, שנודע לשמצה גם בשל המאצ'ואיזם הגס, ידע להציג גבריות שהיא אלימה ומכוערת, אבל גם פגיעה, מסורסת, מושפלת.

מתוך גן הפסלים בכוכב הירדן, 1994. תומרקין זכה בהכי הרבה פרויקטים ציבוריים צילום: גיל אליהו

אליק שעלה מן הים הדמיוני של הציונות חטף ממנו אחרי יוני '67. אחרי מלחמת יום כיפור, ושוב בזמן מלחמת לבנון הראשונה, זה היה אריק: אריק שרון, שרבים העריצו כגיבור צליחת התעלה, סימל בסדרת ציורים והדפסים את היווהרה והכוחנות. בשנות ה-70 וה-80 החל תומרקין ליצור סביבות פיסוליות בנוף, כשברבות מהן הגיב לנישול הפלסטינים מאדמותיהם הן ביהודה ושומרון — "שובך יונים" שהציב ב-1978 מול התנחלות אלון מורה — והן בתחומי ישראל כמו

ב"הגדרת עץ התולע" שיצר כעבור שנתיים בקיבוץ אילון שבגליל, מול הכפר איקרית שתושביו גורשו.

האנדרטה לשואה ולתקומה בכיכר רבין בתל אביב. עוררה מחלוקת ציבורית צילום: מוטי מילרוד

פסל של תומרקין בגן אבו נבוט באבו כביר צילום: יאיר טלמור

תומרקין גם ידע לשתות מהבאר שעליה העביר ביקורת, ושלתוכה ירק בבזז. "אנשים אומרים שאני גזען, אני לא גזען. אני שונא את כולם באותה מידה", הסביר בסרקזם האכזרי שאיפיין אותו.

והנה, אותו אקספרסיוניזם גרמני מושמץ פוגש את הפופ האמריקאי רחמנא ליצלן, ציורי מערות ולאורך כל הדרך איקונוגרפיה נוצרית. תומרקין היה האמן הישראלי הכי נוצרי

למרות אינספור חצים שנורו לעבר פוליטיקאים, מנהלי מוסדות תרבות, קולגות אמנים, ציבורים שלמים (דתיים, להט"בים, עדות המזרח, נשים, אוצרים, אספנים, ישראלים בכלל) ושחיטה סיטונאית של פרות קדושות, הכיבודים והזמנות העבודה להצבת פסלים במרחב הציבורי לא פסקו מלזרום לסטודיו שלו. החל במצפור ערד (1968), עבור באנדרטה לשואה ולתקומה בכיכר רבין (1972), גן פסלים בכוכב הירדן (1994), ובכלה בעשרות יצירות ביישובים, מוסדות, פארקים ואתרים ברחבי הארץ, ייתכן שתומרקין הוא הפסל הישראלי שזכה להכי הרבה פרויקטים ציבוריים. יצירות רבות שלו מצויות באוספים ובגינות הפסלים של מרבית המוזיאונים והאוספים הפרטיים החשובים. לא רע בכלל בשביל מישהו שאמר ב-2004, אחרי שזכה בפרס ישראל, "אשים אותו בין הגביעים שקיבלתי מהפועל בת ים בימאות. אלה הדברים היחידים שקיבלתי ממוסדות המדינה". וזו אחת האמירות העדינות שלו.

פסל של תומרקין בגן הלאומי כוכב הירדן צילום: ניל אליהו

תומרקין זכה בכל הפרסים החשובים בארץ, ובלא מעט בחו"ל. רשימת תערוכות היחיד שלו היא הוכחה שאוצרים ומנהלי מוזיאונים ידעו במשך השנים למחול על כבודם שהוא טרח שוב ושוב לרמוס.

היצירות שלו דחוסות בהקשרים, אזכורים ורמזים למיתולוגיות מרחבי המזרח התיכון, ספרות ושירה אירופאית והיסטוריות של עמים ותרבויות. האקלקטיות החומרית שאיפיינה את הקולאזים והאסמבלאזים של שנות ה-60 נמשכה גם בפסלים ובסביבות שיצר ממתכות, אבנים וסלעים, אדמה, עץ, בדים ועוד, תוך שהוא משלב בין פולחנים, טקסים ואירועים עכשוויים ומקומיים.

רשימת תערוכות היחיד שלו היא הוכחה שאוצרים ומנהלי מוזיאונים ידעו במשך השנים למחול על כבודם שהוא טרח שוב ושוב לרמוס

יגאל תומרקין, "פורטרט עצמי של האמן כלוחם", 1988 צילום: אבי אמסלם

את אותה אקספרסיביות חיובית שהיא הליבה של יצירתו הפגין במשך השנים בעיקר כלפי מי שהיו גיבוריו. הוא יצר מחוות לרבים וטובים, כמעט רק גברים, מליגת העל של התרבות המערבית. כמובן לברקט, אבל גם לחנוך לוין, ולאמנים ובהם מיכאלאנג'לו, ליאונרדו דה וינצ'י, ואן גוך, ובמיוחד לצייר הגרמני מתיאס גרינוואלד, כמו גם לאוצר יונה פישר שעבד עמו במשך השנים. בעוד שכלפי היהדות כדת ולאום הוא אמר דברים שנעו בין דוחים לאוטו־אנטישמיים, במשך השנים הוא שיבץ בהדפסים אנשי רוח ותרבות יהודים. בשנות האלפיים השילוב התומרקני הכה־מזוהה של איקונוגרפיה ואייקונים מהתרבות הגבוהה ביחד עם בוטות אלימה הפך צפוי, תעוזה מאולפת לסלון הבורגני הכביכול חתרני.

לא לימד אמנות

לפני כמה שנים, כשניהלתי את מוזיאון יעקב אגם בראשון לציון, שאלתי את אחד ממנהלי המוזיאונים המוערכים בעבר מי האמן שהכי

קשה היה לו לעבוד מולו. "אתה בטח חושב שאני אגיד שאגם", אמר וחיך, "אבל לא עבדת עם יגאל". אולי משום כך תומרקין לא לימד בשום מוסד לאמנות. אולי המנהלים ידעו שעדיף להראות שקופיות ולהפנות את הסטודנטים ולעלעל בקטלוגים הרבים שהוקדשו ליצירותיו, מאשר לשמוע אותו עולב בקולגות. עם זאת, השפעתו ניכרת בעבודות של לא מעט יוצרים ויוצרות.

הוא יצר מחוות לרבים מליגת העל של התרבות המערבית, לברכט, אבל גם לחנוך לוין, למיכאלאנג'לו, דה וינצ'י, ואן גוך, ובמיוחד לצייר הגרמני מתיאס גרינוואלד, וגם לאוצר יונה פישר שעבד עמו

יגאל תומרקין, *Vulture, the 80's* צילום: אבי אמסלם

מאז שנודע על מותו מלאה הרשת בתגובות בנוסח, "אישית הוא פגע בי ולא סבלתי אותו, אבל... הוא היה אמן גדול והיה לי הכבוד...".
אחרים כתבו שהוא מאחורני הנפילים. אני משוכנע שאינו מאחורני הנפילים. יש לא מעט אמנים, וחשוב יותר אמניות ישראליות, שיותר לא פחות רושם על ההיסטוריה של התרבות הישראלית.

יגאל תומרקין. בשנות ה-60 נהפך לאמן מחאה והתחיל לפסל בנשק

אמן לא צריך להיות מנומס, ובכך אי אפשר לחשוך בתומרקין שגם אם אינו אחרון, מקומו בפנתיאון המתהווה של האמנות הישראלית מובטח. רבים מהדברים שאמר היו מכוערים, מיותרים. אבל הוא היה ויישאר אמן שאי אפשר להישאר אדיש לעוצמה החומרית, לרגישות המדיומלית, לעושר התרבותי ולביקורת הפוליטית שבקעה מעבודותיו, בגדול.

לחצו לקבלת עדכונים בנושא:

+ אמנות

ספרים

דיוקן האמן כפילוקטטס הצעיר

יגאל תומרקין (1933-2021)

יונתן הירשפלד

16 באוגוסט 2021

יגאל תומרקין היה הפתיחה של החמישית של בטהובן במשך עשרות שנים. כוח מתפרץ שנשמע כאילו הגורל בכבודו ובעצמו דופק אצלך בדלת. היה בו ברבאדו. היתה בו עוצמה שנעשתה ליופי. והוא גם היה מחזה של ברכט שבו נשבר הקיר הרביעי והצופים מופרעים מן ההזיה של השהיית אי האמונה שלהם. זו עוצמה, אבל זו עוצמה אנטי-הוליוודית, אין בה אשליה, רק אמת גסה, לא פעם פאלית, לא פעם מאצ'ואיסטית, אבל תמיד גולמית. מכוונת ישר לבטן.

הוא היה אינטלקטואל כביר. רחב אופקים, מעמיק, אבל לא קר. אינטלקטואל זועם. האמנות שלו ניזונה מהאינטלקט הזה אבל אף פעם אינה אינטלקטואלית או מושגית.

עולם האמנות הישראלית איבד אבן ראשה שתמכה בלחץ בעצם המבנה שלה. גוף שכוח המשיכה שלו החיה לוויינים וירחים רבים מספור.

יגאל תומרקין צילום: תומר אפלבאום

תומרקין פרק את אתוס דלות החומר. הוא שיחרר אותנו מהדיקט והאירוניה, הביא לנו פתוס, יציקות מתכת, אמביציה, בוטות פוליטית. החזיר לשיח יסודות כמו כישרון ויכולת טכנית.

בסדרת תערוכות ("קרשנדו" בגלריה זומר, "הקיסר האחרון" בגלריה חזי כהן ועוד) קשרנו חברי ואני זיקה אליו. תחת המודל של רצח אב העמדנו מודל של הולדת סב. חיפשנו כמודל לעשייה שלנו אמנים שאינם משוקעים באירוניה, פרודיה, הומור, ציטוטים מרוקנים ושעתוק של תרבות פופולרית, ושאינם מייצרים שיח מושגי ומרוחק רגשי.

תומרקין היה כל מה שחיפשנו. פרא אדם, מוכשר כמו שד, מלומד אולדמאסטר ועז מבע.

פעם, בשיחה בביתו, אמר לי: "אין דבר נורא יותר מאמנים מנומסים ונחמדים".

אביגדור פוסק, במסתו "שפת הדימויים של יגאל תומרקין", מעיר על פסלו של תומרקין "דיוקן האמן כפילוקטטס הצעיר" כי זהו חלק משורה של פסלים ועבודות בהם מזהה את עצמו האמן עם דמויות מיתולוגיות, ובכך, אולי יותר מכל פרמטר אחר, מבדיל את עצמו תומרקין מאמנים הישראליים בני דורו. זה לא רק החופש המטורף ביחס למושג הזהות שמאפשר לו ללבוש ולפשוט זהויות, זה לא רק היחס של בן בית בתרבות המערב שמאפשר לו לנוע בחופשיות בין הומרוס, אובידיוס, ישו ופרידריך השני הוהנשטאופן. זה שיגאל תומרקין מחזיק במושג שונה לחלוטין של עומק.

פסל של יגאל תומרקין בן האומי כוכב הירדן צילום: גיל אליהו

העומק בעבודתו של תומרקין אינו העומק המודרניסטי של שפת האמנות. זהו לא העומק של רפי לביא או קופפרמן. אף אין זה עומק אירוני ומפוכח, אקדמי וחילוני. העומק של תומרקין הוא מיתי. יונגיאני. הוא מתחבר לרבדים קמאיים בנפש האנושית.

פילוקטטס היה אחד הלוחמים שיצא עם היוונים למלחמת טרויה. בדרך לשם הוא נפצע ונזנח עלידי חבריו. אכילס מצייד אותו בקשת קסומה. וכך, נכה, מוגבל, נבגד ונטוש הוא לוחם. איך אומרים בצה"ל — זה מה שיש ועם זה ננצח.

העבודה היא לא רק אוטוביוגרפית אלא הערה על מהו, לדעתו, האמן. האמן הוא נכה, מבוזה ומנודה, אך הוא גם לוחם. דמות מיתית, ארכיטיפ של לוחם פצוע. מי שהפצע מגדיר אותו. מי שהנכות היא הבאר שממנה הוא שואב. האמנות אינה זירה להצגת כוח — זה עולמם של האמנים החובבים או המאיירים ואנשי הפרסום. האמן מביא לאמנות לא את כוחו וכישרונו לתצוגת רהב, כי אם את פצעו, נכותו, גמגומו.

"דיוקן האמן כפילוקטטס הצעיר", יציקת הברונזה המוריקה, דמוית המצבה, קראה לצופה להתכופף. הגוף המיוסר, הגמדי משהו, עם הרגל החסרה ועם הקשת שהוחלפה ברובים שהוטמעו ונעשו לאבר בגוף. תבליט הפנים על המצבה עם הפה הפעור שאולי צעק אי־פעם דוממים עכשיו. והכל כה קרוב לקרקע. זה היה ללא ספק פסל הנושא אתו את אימת מלחמת ששת הימים. אולי האימה המוכחשת ביותר של הישראליות, שביכרה לחגוג את המלחמה ההיא.

בהצליבנו את הנתיבים האלה: הפסל כמצבה, האמן פושט ולובש דמויות, האמנות כתגובה למלחמה, מושגים חדשים של גוף ומכונה, האמן כגיבור נבגד ודיון על מקום הכאב של האמן וחולשותיו ביצירה — מתקבל לפנינו מושג העומק התומרקני. כי במעמקים היונגיאניים של הלא־מודע הקולקטיבי אין אמן וחברה, אין פרטי ופוליטי, בטרטוריה שתומרקין מרשה לנו להציץ אליה דרך יצירתו הכל בראשיתי יותר, היולי.

לחצו לקבלת עדכונים בנושא:

+ ספרים

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל

© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ

ביקורת אמנות

האם אפשר לחדש לנו משהו על יגאל תומרקין?

שתי תערוכות פוסט-מורטם של יגאל תומרקין המוצגות בתל אביב מיטיבות להציג צדדים פחות מוכרים של אחד האמנים הגדולים וגם השנויים במחלוקת שהיו כאן

לעקוב

אבי פיטשון

18 בנובמבר 2021

"הבון-טון האמנותי המקומי מעולם לא אימץ את גרסת האקספרסיוניזם המשתלח שלו, הלא-מחזיק-בבטן, המתבטא, אלא העדיף את שפת המינימליזם האוניברסלי המאופק, הדיאלקטי, בעל הווליום הרגשי הנמוך ורוח האירוניה... מילייה, תלמידים וממשיכי דרך אין לו ממש... יצר רוב הזמן אמנות בינונית, פשטנית. שנות דור של יצירה חוזרת על עצמה, שלא השאירה חותם מעמיק... מצד אחד, אין לתאר אותנו בלעדיו. מצד שני, מי יכול, חוץ מגדעון עפרת, להיזכר ביותר משלוש עבודות שלו?"

הציטוט הנ"ל לא נכתב כחלק מסבב הסיכומים וההספדים ליגאל תומרקין אחרי מותו באוגוסט השנה, אלא על ידי גליה להב (לא יהב), בעיתון "הארץ", לפני עשור. במתקפה הלגיטימית והמעניינת של להב על מורשתו טמון הרבה מהיחס הסכיזופרני והמוזר למי שאף אחד לא מכחיש שהיה אחד האמנים החשובים בישראל אם לא ה-. להב אכן גם עוקצת בטקסט הזה את העובדה שתומרקין זכה להכרה, תשואות ופרסים מהממסד למרות הפוזיציה הלכאורה אנטי-ממסדית שלו. בחלק מדבריה להב באה לקלל ויצאה מברכת. העובדה שלדבריה תמיד העדיפו כאן אירוניה מאופקת היא במידה רבה תעודת עניות לשדה האמנותי שעד היום נוכחת בו הנטייה הפחדנית הזו. זה שלתומרקין אין ממשיכי דרך או אסכולה דומה במידה רבה לכך שלישעיהו ליבוביץ' אין. לפעמים גוף עבודה הוא כה יחידני שכמעט בלתי אפשרי להמשיכו.

אפילו את האמירה הישירה שתומרקין היה בינוני ופשטני אפשר לפרק, לשייך לאותה הסתייגות בון-טון מהפופי, הקונטרסטי או המונומנטלי.

יגאל תומרקין, פניקס (פרט), 1964-1965. החלל האינטימי מאפשר מבט שונה צילום: גלריה גבעון

התערוכה הלא פחות ממופתית בגלריה הראל מבוססת בעיקרה על הדפסים ותחריטים שפוצצו לי את המוח. ספרי אמן מדהימים מחליפים מחוות מביכות של תומרקין

על פניו, אני אמור להעריץ את תומרקין. הוא עשה את כל מה שאני מצהיר שאני ניצב לצדו. לצד החיבור המוכר והנידון-רבות שלו לפופ ארט, זה לא יישמע מוזר במיוחד לחבר אותו גם לפאנק, ולא, אני לא מדבר על פה הג'ורה, אלא על האסתטיקה של היצירה האנטי-מלחמתית שלו. אז מדוע אני לא מתחבר לאחד מפסליו האיקוניים, "הוא הלך בשדות", ולא התחברתי אפילו כנער שתלה על קירות חדרו, לצד תמונות של ג'וני רוטן, קולאז'ים של דוד טרטקובר נגד מלחמת לבנון ואת אחת הבארות של יעקב דורצ'ין? למה טרטקובר ודורצ'ין כן ותומרקין לא? אכן, ההיבט הזה ביצירתו של תומרקין היה פחות טוב. משהו ב"הוא הלך בשדות" ובעבודות דומות לא עומד במבחן הזמן והיום מזכיר לי קיטש פלורנטינאי.

יגאל תומרקין, ילד אינטליגנטי, 1997. ניימדרופינג צילום: גלריה גבעון

העבודות שלו שאני אוהב הן העבודות המונומנטליות הציבוריות ה"קונסנזואליות" (בעיני מי?), הנקיות יותר, החל מהאנדרטה לשואה ולתקומה בכיכר רבין, דרך מצפור ערד ועד לעבודות ציבוריות פחות איקוניות (עידן המדע בדימונה, מחוזה לקפלר באוניברסיטת תל אביב, ביג צ'יף בקריית שמונה, והנה מניתי יותר משלוש עבודות). שתי תערוכות פוסט-מורטם של תומרקין המוצגות בתל אביב מרחיבות לשמחתי את אופקי ואת מנעד היצירה התומרקינית שאני מתחבר אליה.

יגאל תומרקין, מחווה לחנוך לוין, 2007. מופתי צילום: גלריה הראל

נכון לעכשיו היחידים שמנציחים והמהירים לשלוף הם חללים קטנים, מקומות שלהם היסטוריה משותפת עם האמן וקשר אישי, גם אם טעון. זה ניכר בטקסט האמוציונלי שכתבה נעמי גבעון לתערוכה שאצרה לו. היא אומרת די במפורש שנפגעה ממנו וש"הזיכרונות העולים מאז מותו אינם מאפשרים דף תערוכה תקין ביקורתית". ואז שמה את זה בצד ומנסחת מניפסט מרגש בעד האמנות, של תומרקין ובכלל. "האמנות... גוברת על המלים והקיבעונות". "התערוכה באה... לפגוע בעורקים. עורקי המחשבה והרגש". התערוכה מציגה טווח שלם, מהמוכר בואכה צפוי ועד המפתיע, של סגנונות, מדיומים ודגשים בגוף העבודה של תומרקין. העובדה שמדובר בגלריה ולא בתערוכת מחווה מוזיאלית, בומבסטית וחלולה יוצרת אינטימיות וקירבה פיזית של ממש לעבודות, וכך גם אחת מעבודות האסמבלאז' שלו שכמעט אף פעם לא היה לי כוח אליהן פתאום מגלה הוד ואף סוג של עדינות.

יגאל תומרקין, שר היער (למישל טורנייה), 1991. מאלף צילום: גלריה הראל

החלק הדומיננטי של התערוכה מתרכז בצד שקשה להחליט אם מצחיק או מעצבן, פופי או קרתני, שהוא מה שאפשר לכנות עבודות ה"ניימדרופינג" שלו. כשזה נשאר בגבולות ישראל זה מובן אם כי לא ממש מעניין, בין שמדובר בדיוקנאות הוקרה (יפים) לשמואל גבעון, מייסד הגלריה ואביהן של נעמי ונורית המנהלות אותה כיום, ובין שבדיוקן התנגחות ברפי לביא, בקולאז' (יפה) שבמרכזו שירבט האמן "ילד אינטליגנטי בן 20, ילד פוץ בן 57". כשמדובר בדיוקנאות/מחווות לתרבות המערב (ואן גוך, קפקא, דושאן, בויס), נוצרת סינרגיה בין התחושה שתומרקין בטוח מקווה שיום אחד מישהו יעשה את זה לכבודו, לבין היות אלה העבודות הפחות מעניינות. יוצאת דופן המחווה לרוברט קאפה שמתרכזת בצילום המפורסם ביותר שלו של החייל הנורה למוות במלחמת האזרחים בספרד. קווי המתאר של החייל והסרט האדום המחובר לחזהו ויוצא מהציור כזרזף דם מעוררים רגשות מעורבים, אבל שם המשפחה "קאפה" המופיע

בגדול, באנגלית ובפונט סטנסיל מסמן את העבודה כהדהוד לשימוש הנפוץ בפונט בפאנק (מ"קלאש" ועד "קונפליקט"). צפוי שאהבתי, אבל חשוב להצביע על הזיקה הזאת.

העבודות שחידשו לי יותר מכל היו הקולאז'ים וההדפסים על נייר, מה שמחבר אותי לתערוכה הלא פחות ממופתית בגלריה הראל, המבוססת בעיקרה על הדפסים ותחריטים שפוצצו לי את המוח (וגם אסמבלאז' מאלף אחד, "שר היער"). כאן מחליפים את המחוות הטיפה מביכות ספרי אמן מדהימים שיצר תומרקין (בבית הדפוס הראל עצמו) לקפקא, ברכט, צלאן, היינה ועוד, וסדרת דיוקנאות נפלאה של חנוך לוין. בפניה נחבא צילום מימי תומרקין בדובר צה"ל בתקופת מלחמת יום כיפור, ובו גוויית חייל (של איזה צבא?) שרק חצי גופו העליון שרד, לרגלי גלגלי טנק. נשים רגע בצד את זה שזה כמובן מזכיר לי פאנק בריטי פוליטי ישיר והופך קרביים; מעולם לא ראיתי צילום כה זוועתי מהמלחמה ההיא.

יגאל תומרקין, מתוך ספר האמן ל"פוגת המוות" של פול צלאן, 1995. חידוש יותר מכל צילום: גלריה הראל

ניכר ששתי התערוכות קרובות ללב שתי הגלריות. בשתיהן זכיתי (תוך שמירה על אנונימיות) לסיורים מודרכים ספונטניים ומרתקים, בשתיהן נשלפו למעני עבודות נוספות מהמגירות. בהראל הוזכרה לי תערוכה משותפת שהוצגה במקום ב-2013: יגאל תומרקין וסיגלית לנדאו. לנדאו היא ככל הנראה האמנית היחידה בעלת עוצמות האופי והיצירה להתייבב מולו כשווה. ובכך אפשר לסמן אותה כמבשרת של העידן שעומד להסתיים ושמותו של תומרקין מסמל אותו במקומותינו: עידן ההגמוניה הגברית.

יגאל תומרקין, הרשות נתונה. אוצרת: נעמי גבעון. גלריה גבעון (גורדון 35 תל אביב). ב'-ה' 11:00-18:00, ו', שבת 11:00-14:00. עד 27.11. יגאל תומרקין, חדשנות ותעוזה בהדפס 1971-2010. גלריה הראל (אליזבת ברגנר 8, יפו). א,ה' 11:00-18:00; ו', שבת 11:00-14:00. עד 30.11

יגאל תומרקין, מתוך ספר האמן ל"פוגת המוות" של פול צלאן, 1995 צילום: גלריה הראל

תרבות

הצדדים הלא מוכרים של יגאל תומרקין

תערוכה של יגאל תומרקין שתיפתח בשבת מאפשרת הצצה לצדדים פחות מוכרים בעבודתו

אלי ערמון אזולאי ודניאל ראוכוורגר

25 באוגוסט 2011

התערוכה של יגאל תומרקין, שתיפתח בשבת הקרובה בגלריה חזי כהן (וולפסון 54 בת"א), היא במידה רבה המשך לתערוכה הקודמת שהוצגה בגלריות אופאל וזיסמן. התערוכה ההיא, גם היא ביוזמתו של כהן, ציינה 50 שנות יצירה של תומרקין שכעת הוא בן 78.

בתערוכה החדשה יוצגו, באופן מפתיע ומשמח, עבודות על נייר שנעשו בשנים שתומרקין שהה ופעל בפאריס וכן "פסלי חוץ" אשר ייזכו לקונטקסט חדש כאשר יוצגו בתוך הגלריה.

סדרת העבודות על נייר, שנעשתה בין השנים 1957-1959, כוללת מתווים ורישומי תפאורות שיצר במסגרת עבודתו עם הברלינר אנסמבל של ברטולד ברכט שבו עבד כתפאורן. תקופה זו, ציין לא אחת, הותירה בו חותם רב. הרישומים המוצגים נעשו בטכניקות מעורבות ובאקוורל על נייר והם מאופיינים באווירה גרוטסקית מלאת הומור ועוקץ. אורי דסאו, שכתב את הטקסט המלווה את התערוכה, מציין את חשיבותה של סדרה זו משום ש"הצד האידיאלי והמשחקי לא נעלם מהעשייה של תומרקין גם לאחר מכן, למרות שעם השנים, רטוריקת נביא הזעם, רטוריקת התוכחה, האפילה על יתר המאפיינים של יצירתו. הצד האידיאלי-משחקי מתגלה ביתר שאת בעבודות מוקדמות אלה, בין השאר בשל העובדה שמדובר בסקיצות, בתוכניות לעתיד, בזרעים שתומרקין זורע".

בין העבודות האלה אפשר לזהות את המתווה לתפאורה שרשם למחזות "ריצ'רד השלישי" של שייקספיר ו"אדון פונטילה ומשרתו מאטי" של ברכט. מחזה זה, הזוכה לאינטרפטציה חזותית של תומרקין,

עוסק בסיפורו של אדון אכזר, המתארס לארבע נשים שונות ומצליח להיות נחמד ואדיב רק כשהוא שיכור. תומרקין מטפל בדמותו של האדון באופן מורכב מאוד, המזכיר את האופן שבו האמן ויליאם קנטרידג' התייחס לדמות האדם הלבן המושחת בשלטון האפרטהייד - בכנות, עם ביקורת נוקבת אך בחמלה ובאנושיות.

בתערוכה יוצגו גם מספר פסלים שאליהם מתייחס דסאו כמודלים, "כהצעה מיניאטורית שעליה פסל גדול יותר יתבסס". בפסלים אלה מזהה דסאו את השימוש הראשוני ברדי-מייד ובאסמבלאז', אשר איפיון את תומרקין כיוצר כשהגיע להציג בישראל ב-1961 בהזמנת האוצר יונה פישר.

חלקה השני של התערוכה יעסוק, כאמור, בפסלי החוץ של תומרקין משנים שונות. העבודות האלה מוכרות יותר לציבור. הפסלים עמוסים בברזל ולעתים קרובות מופיעים בהם חלקי נשק. דסאו סבור כי הרעיון להציגם בתוך חלל הגלריה הינו רעיון נועז ה"מאפשר לבחון מחדש את העבודה של מי שנחשב כאבי האוונגרד הישראלי, מי שאחראי לקידום האמנות בישראל ושילוחה אל שדות חדשים".

במהלך התערוכה יפעלו אמנים שונים אשר יציגו עבודות פיסול, וידיאו ומיצב המתייחסות לעבודותיו של תומרקין. כמו כן נמסר כי פסל ראש של תומרקין, שחלקיו האחרים נגנבו מגן הפסלים בסטודיו שלו, יותך מחדש בידי האמנים.

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל

© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ

אמנות

מופע הלהטוטים של יגאל תומרקין

גלריה חזי כהן מציגה שתי תערוכות חדשות של האמן הוטיק יגאל תומרקין. את פסלי החוץ שלו הם העבירו לחלל הגלריה ונתנו כבוד לעבודותיו הצבעוניות מפריז של שנות ה-50

אלעד בן אלול, עכבר העיר אונליין

26 באוגוסט 2011

"תערוכת פסלי החוץ שמוצגת בקומת הכניסה של הגלריה, מתמצתת באופן נהדר את התקופות השונות באמנות של יגאל תומרקין", מספרת עפרה חרנ"ם, אחת מהאוצרות בגלריה חזי כהן, "בחלל התחתון מוצגת תערוכה מעודנת יותר של פריטים נדירים מאוסף בפריז". ביום שבת, ה-27 באוגוסט, תערך פתיחה חגיגית בגלריה לשתי תערוכותיו החדשות של האמן הוטיק, פסלי חוץ ופאריס -1957-1959. חזי כהן, בעל הגלריה, ויגאל תומרקין עובדים יחד זמן רב ושיתפו פעולה גם בתערוכות קודמות.

השפה הרשמית ששלטה בשיח האמנות הישראלית עד תומרקין, שינתה כיוון עם פריצתו לזירה, כשהפכה אותה מהתבטאות אסתטית בלבד לכוח פעיל שביכולת, לפי הגדרתו, "לטפל ביחסים שבין האמן ובין ההיסטוריה, בין האמן לבין החברה, במובנם הכללי ולא בהכרח בהקשר ישיר". לצורך ביסוס עמדה זו, תומרקין הפך עצמו למעין תחנת ממסר, הקולטת ומפיצה תכנים חומריים וצורניים החובקים תרבויות שונות וקדומות, היסטוריה, ספרות קלאסית, פוליטיקה ועוד. כל אלו נוכחים בעבודותיו של תומרקין במצב תמידי של קונפליקט ועימות, כחלק מעמדתו ההיסטורית שרואה באמנות שלו כחלק ממסלול רחב ומיוסר יותר.

« יגאל תומרקין - פסלי חוץ, פאריס 1957-1959 - לכל הפרטים »

בחוץ ובפנים

בקומת הכניסה תוצג תערוכה המאגדת מבחר מפסלי החוץ של תומרקין ומשקפת דרכם את תקופותיו השונות ואת העושר הסגנוני, ההבעתי והתוכני שלו. בדומה לתערוכות מוזיאליות המציגות אמנות רחוב, הצגת מבחר מפסלי החוץ של תומרקין בתוך החלל הסגור של הגלריה, מאפשר לבחון מחדש את עבודתו ולהבין את תרומתו לעולם האמנות בישראל. המעבר של הפסלים מהחוץ אל הפנים כופה על הפומביות מעין אינטימיות ומפרק את "המופע התומרקני" למרכיבים שונים. חרנ"ם מספרת שלקראת התערוכה הועברו הפסלים מהסטודיו של תומרקין במושב בורגתא שבאזור עמק חפר, ועברו תהליך פסטורציה (שימור) ותיקונים קלים לקראת כניסתם למרחב הפנים. חלל הכניסה הגדול והמרשים של הגלריה, המתנשא לגובה של חמישה מטרים, מאפשר סוג כזה של הצגה לפסליו הגדולים של תומרקין.

עבודה מרכזית שבלתי אפשרי להתעלם ממנה בהקשר זה היא האנדרטה לשואה ולתקומה. תומרקין הציב אותה בכיכר העירייה בתל אביב בשנת 1975 והיא משתמשת במשחקי צורות וצל מחוכמים. אבל אין לבלבל בין אנדרטה לפסל חוץ- אלו שונים מבחינת מימדים וסגנון, ובעוד פסלי החוץ ממוקמים בגני פסלים ובחצרות למיניהם, האנדרטאות מסמנות את תומרקין בקונטקסט הישראלי, מחוץ למוזיאונים ובכיכרות העיר. בשני המקרים- ההיסטורי נעשה לפיזי והפיזי להיסטורי.

מגן הפסלים ועד פריז, עבודות של יגאל תומרקין מתוך התערוכה:

חצות בפריז

התערוכה השנייה שתוצג באותה גלריה, פריז 1957-1959, הינה מקבץ עבודות רבגוני, הנע מתווים ורישומי תפאורות של תומרקין ועד פסלים קטנים מעבודתיו המוקדמות. עבודות אלו מעידות על הצד האידיאלי והמשחקי של שלב זה בעבודתו - השלב של שנות פריז. זוהי התקופה המציינת את סוף עבודתו עם הברלינר של אנסמבל ברטולט ברכט ותחילת עבודתו בישראל.

העבודות המוצגות הן למעשה סקיצות, תכניות לעתיד וזרעים אמנותיים שתומרקין זרע כבר אז. כך סגנונו המהתל והמשחקי נראה ברישומיו לתפאורה המיועדת למחזה "אדון פונטילה ומשרתו מאטי" של ברטולט ברכט. המבנה האפיזודי של המחזה משתקף היטב בעבודות של תומרקין כאשר, לדוגמה, אדי האלכוהול הממלאים את המחזה משתקפים באמצעות עננה אפורה שאופפת את כל קבוצת הרישומים.

אותו מימד אידיאי מופיע בפסלים הקטנים שמוצגים בתערוכה זו. אולם בניגוד לרישומים, בפסלים אפשר כבר להתחיל לראות כיצד תומרקין יעבוד בעתיד עם הרדי מייד האסמבלז', בהשפעת הנובו-ריאליזם הצרפתי של אותן שנים. "פסל החתול", "אדם וחווה", "משחק השח" ו"מחווה לאוטו ליליאנטל" ניתנים לקריאה כהצעה מיניאטורית שעליה פסל גדול יותר יתבסס בהמשך. לכך מתחבר הרדי-מייד בו הפסלים צופים אל העתיד ומצביעים על דבר מה שעומד לקרות.

« יגאל תומרקין - פסלי חוץ, פאריס 1957-1959 - לכל הפרטים »

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל

© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ

אמנות

מיהו יגאל תומרקין - אמן מקורי ונועז או קלגס תרבות?

גליה להב

27 בספטמבר 2011

קראו לו ברזלן. אינסטלטור. הפה והטלפיים. האם צדקו? האם תומרקין הוא אמן מקורי המתאגר את המחשבה בחברה שמרנית, לבנטינית, הומוגנית, אדם נועז ששוחט פרות קדושות ומתנהל בעצמאות וחוסר פחד בחברה ותרבות מסורסים, או שהוא פרובוקטור בגרוש, קלגס-תרבות אלים, וולגרי, צעקן?

אי אפשר לדבר עליו מבלי שזה יהיה דיון על גבריות. גבריות גדולה, ארכאית, פטריארכלית, כוחנית, קשוחה וסנטימנטלית, התובעת לעצמה איכויות של שירה. גבריות המערבת איכויות של פאתוס וצינה, גנרליות וליריות, תחושת גלות ונרדפות עם צבאיות וטריטוריאליות מוגברת.

תומרקין הוא לכאורה אדם של סתירות פנימיות, עניין המבטיח, על פי ההרגל האוטומטי, מורכבות אמנותית גדולה. במחשבה שנייה, ובמבט צמוד, מובן מאליו שבמשך 50 שנות יצירה יצטברו איכויות מסוגים מגוונים, התעניינויות בעלות מיקוד מתחלף ותזוזות. ודווקא המקרה של תומרקין הפוך - אין פער גדול בין יצירות תחילת הדרך שלו לבין תקופות השיא ואחריהן. יש דווקא יציבות סגנונית איתנה, מתמשכת, חוזרת על עצמה. לעומת אמנים אחרים, בעלי נפחי יצירה המתפרשים על פני שנים ארוכות, אצלו קשה לגלות תהפוכות, לעקוב אחר תהליכי שכלול שפה או העמקת ניואנסים.

במשך השנים מאפייני יצירתו כמעט לא השתנו: צבעוניות דרמטית; הסבר מלא או מפתח טקסטואלי בגוף היצירה עצמה או לפחות בכותרתה; ריתוכים והדבקות חשופים, בדרך כלל של חפצים מצויים; חיבור בין חלקים גיאומטריים תוקפניים לבין חומרים רכים ואורגניים,

ועומס. גם הנוסח הרגשני המתאר את האמן כצלוב, מרטייר, קורבן, נותר על כנו. מה שרואים זה מה שמקבלים. כל הזמן.

את תומרקין יש להבין מתוך פריזמה תקופתית, סיקסטיז ישראלי. הוא בנה של תקופה המאפשרת "ילד רע" בתרבות המקומית, מודל בוהמייני המאפשר גם דעתנות תוקפנית כלפי סדרי עולם ברמה הסימבולית וגם הסתופפות בצל הממסד ברמה העובדתית הקונקרטית.

החיפוש האמנותי של השנים האלה אחר שפה פרטית, מושגית וגופנית יותר מזו של "אופקים חדשים", וניהול משפט אייכמן בספירה הציבורית, השתלבו זה בזה לכלל יצירה של תחושת-הווה אזרחית. לידת העכשיו, קרא לזה יונה פישר. וזה נגמר, כמובן, ב-67'. אבל "סיקסטיז ישראלי" התקבע כמושג המסמן התנערות מסוימת מהממלכתי והממסדי, תשוקה לאזרחי ולפרטי, לאינטימי אפילו.

באמנות ייבא וקידם פישר בשנים ההן פרקטיקות אמנותיות חדשות ושיח פנים-אמנותי אוונגרדי שדן בעצמו במונחי אוטונומיית-האמנות, הנתפש כמנוגד למגויסות חברתית. אלה רגעי התהילה של תומרקין, ושם חשיבותו - כחבר בכיר בצוות הפריצה הרשמית של הסיקסטיז בישראל. הוא הראשון שיצר כאן אסמבלאז' - צורה היברידיית המחברת בין הדו-ממד לתלת-ממד, מצרפת יחדיו עניינים לא קשורים. אצל תומרקין היו אלה חפצים מצויים, משומשים, שיצרו קונפליקט בין המלחמתי, האמנותי והגופני (מכנסיים ב"פאניקה אודות מכנסיים" מ-61' למשל, משקפי שמש ב"הוא הלך בשדות" מ-67', אפרכסת טלפון וכמובן פגרי ברזל וכלי משחית שיצאו מכלל תפקוד).

גם בשנים הבאות נהוג היה לראות בו האמן שחיבר בין שפת האוונגרד לפופ-ארט. החיבור הזה, ולא רק אצלו, יצר צורת-ביניים פיסולית ורישומית חסרת שם, שלרוב מכונה סוריאליזם, לא במובן של חברות רשמית בתנועה ההיסטורית, אלא כמה שהופך את הקונקרטי לסימבוליסטי, שהוא מסלקה סגנונית לכל מה שאינו נעתר בקלות להגדרות.

על ההשכלה הרחבה שלו אין עוררין. אבל בהתבוננות בעבודותיו מתחוור שהן משופעות בניים-דרופינג הרבה יותר מאשר בהשפעות אמיתיות, רציניות, על המעשה היצירתי. גדולי המשוררים, ההוגים והיוצרים זכו לדיוקנאות זהים בסגנונם (ון גוך, לאונרדו, ברכט, קפקא, בנימין), משל היה נער מעריץ, התובע מאתנו, הלבנטינים, את אנינותם מעצם סימונם החוזר ונשנה בכפייטיות.

בפועל, הושפע מהאמנים אנטוני טאפיז וקורט שוויטרס. כמי שלא ידע כיצד לתעל את כל רוחב הידע, לנקז אותו לתוך מהלכים דינמיים, ללקחים פנימיים, למסקנות חומריות וצורניות מתפתחות, תומרקין כמו נידון על ידי עצמו להישאר נער שובב, בוסרי, מלא תוכחה ומתפוצץ מעוצמה ריקה. המפלים המילוליים תיפקדו, לפיכך, ככיסוי. לא ליצירות ולא למלים לא היה סאבטקסט שצריך להתאמץ ולפענח.

גם יציקות הפנים, מסכות-מוות, חלקן בלשון מחורצת, כמעט תמיד עם קני-נשק שלופים כלפי חוץ, סייעו בניסוח סכימת ה"שיגעון" באמנות כהעוויות פנים. בפסליו הדיוקן מופיע כהתקף אפילפסיה שקפא, הטחת פאסיב-אגרסיב מתריס מהבטן ההומייה (לרוב מרוקנת, כך שהטורסו הוא מעין שריון צב חלול) כלפי הצופה הנכלם. חלקי הגוף התלויים והקטועים תרמו גם הם לאווירת העולם הפנימי המסויט, גרסאות פיסוליות של סלבדור דאלי. היציקות הלא מאוד מעובדות, החפצים המצויים הצבועים בגסות, התקבלו כ"התפרעות", כמניפסטציה של פראות.

הזהות הזאת בין פראות לחירות היא במוקד הסיקסטיז הישראלי בכלל ותפישת דמותו של תומרקין בפרט. הזיהוי המוטעה בין וולגריות אמנותית לבין "חופש" הוא תוצר קלוקל של חינוך מעוות לאמנות (עד היום מלמדים אותו בבתי ספר תיכוניים כ"סמל האמן המודרני העושה ככל העולה על רוחו") ושל קולנוע מיושן, שבו תהליך אמנותי אף פעם אינו חושב ומחושב, מתוכנן, עשוי בקפידה, זהיר, אלא דומה להשתוללות או להתקף זעם המייצגים נפש סוערת והרס עצמי.

נדמה שרק בסיקסטיז ישראלי יכול אמן המסתובב עם גורודיש לייצר גוף עבודות עצום כארסנל, רובו חמוש ומשוריין מכף רגל עד ראש,

ולהציג את עצמו כאנטי-מלחמתי.

אבל תומרקין גם לא היה באמת פראי. אלה אם כן אתם באמת מזדעזעים מעטיפת חזיר בתפילין, פרובוקציה ילדותית שבמסגרתה מדוקלמים התפקידים על ידי הצדדים כמחזה משומש. או אם אתם מוכנים לשחק לידי מי שאומר ש"כשרואים אותם (את החרדים, ג"י) מבינים מדוע היתה שואה". גם אם ממש מתבקש שמי שמסתכסך ומסתבך בכל כך הרבה פרובוקציות זולות ומעצבן כל כך הרבה גורמים שמרניים, יתברר כנועז, רדיקל, אנין, ייחודי, מקורי, גאון. בפועל, תומרקין רק דיבר בצורה אנטי-ממסדית. הוא אמנם ייצר כותרות אצל המתפרנסים משערוריות, אבל שיתף פעולה עם כל קלישאה ממלכתית וממסדית ("השואה והגבורה", למשל. או "יורים ובוכים").

אף על פי שקודם במשך זמן מה על ידי יונה פישר, הבן-טון האמנותי המקומי מעולם לא אימץ את גרסת האקספרסיוניזם המשתלח שלו, הלא-מחזיק-בבטן, המתבטא, אלא העדיף את שפת המינימליזם האוניברסלי המאופק, הדיאלקטי, בעל הווליום הרגשי הנמוך ורוח האירוניה. גם אלה שעשו שימוש בברזל, לאו דווקא בחרו בגרוטאות ושאריות של כלים-מתים ופנו לאתוס אחר. מספיק להשוות את כלי הנשק המאיימים של תומרקין, את הסלעים והמשטחים המפולחים במוטות ברזל ענקיים, קורעים את השמים כמלאי האשמה דמומה - לאילוף מסת הברזל אצל דורצ'ין, למשל, או להפיכתו לדף ולרחם נוסח קדישמן, כדי להיווכח בהבדלים.

קולגות קרובים, מילייה, תלמידים וממשיכי דרך אין לו ממש. בכל זאת, קצת קשה להתקרב לאמן התחמושת המקפיד לשלוח פקסי-נאצה וגלויות-שטנה מחורזים. אבל למרות התעקשותו להשתייך למסורת המקולל, על ידי מוסדות המדינה כמעט תמיד התקבל. ועוד מתוך החנפה עצמית על מידת סובלנותם כלפי המשתלח.

אבן יסוד באמנות הישראלית, ללא ספק. אפילו זוכה פרס ישראל, שהציל את כבוד הפרס והשרה לאחר סירובו של משה גרשוני ללחוץ את ידה.

לאחרונה נשמעה הטענה שסיגלית לנדאן, על פסליה הפיגורטיביים האקספרסיביים ושפתה המיתית המוחצנת, היא ממשיכתו. יש בזה משהו. אבל מה שהנחיל מצוי בעיקר בקיבוצים ובמושבים - באסתטיקה הדקורטיבית העושה שימוש במחרשות חלודות שבלבן עציץ למרגלות חדר האוכל.

המקרה העצוב של תומרקין, שמאלן "משלנו", הוא שיצר רוב הזמן אמנות בינונית, פשטנית. שנות דור של יצירה חוזרת על עצמה, שלא השאירה חותם מעמיק. די לקרוא את התיאורים הרופפים, את המחמאות הכלליות מאוד מצד קולגות, כדי להבין. מצד אחד, אין לתאר אותנו בלעדיו. מצד שני, מי יכול, חוץ מגדעון עפרת, להיזכר ביותר משלוש עבודות שלו?

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל

© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ